Olli Mäenpää
27.9.2024

Lakivaliokunnalle

Hallituksen esitys etäyhteyksien käytön edistämistä oikeudenkäynneissä yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi (HE 63/2024 vp) – Täydentävä lausunto

Perustuslakivaliokunta on 26.9.2024 antamassaan lausunnossa (PeVL 35/2024 vp) todennut, että sillä ei ole lähtökohtaisesti huomautettavaa esityksen tavoitteisiin. Valiokunta on kuitenkin arvioinut tuomarin etäosallistumista ja asianosaisen pakollista etäosallistumista koskevaa sääntely erityisesti tuomioistuimen päätösvallan perusteiden määrittelyn kannalta. Lakivaliokunnan pyynnöstä täydennän lausuntoani näiltä osin sekä etäoikeudenkäynnin määritelmän kannalta.

Tuomarin etäosallistuminen

Perustuslakivaliokunnan lausunnossa esitetyn arvion mukaan tuomarin etäosallistumiselle ehdotettu kynnys on perustuslain 21 §:ssä turvattujen oikeuksien ja niiden kannalta merkityksellisen oikeudenkäynnin välittömyyden kannalta väljä ja myös tasoltaan matala. Etenkin oikeudenkäynnin välittömyyden kannalta tuomarin etäosallistumisen tulee valiokunnan mielestä olla mahdollista verraten poikkeuksellisesti lähinnä silloin, kun sillä voidaan välttää pääkäsittelyn peruuttaminen tai lykkääminen. Valiokunta esittää arviolleen varsin painavia perusteita, jotka kytkeytyvät viime kädessä perusoikeuksina turvatun oikeusturvan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusteisiin.

Perustuslakivaliokunnan kannan mukaan tavallisen lainsäätämisjärjestyksen edellytyksenä on, että 1. lakiehdotuksen 2 luvun 15 §:n 2 momentin soveltamiskynnystä nostetaan. Tämä on perustuslakivaliokunnan käsityksen mukaan mahdollista toteuttaa esimerkiksi säätämällä etäosallistuminen mahdolliseksi, jos siihen on perusteltu syy, sekä tarkentamalla tätä edelleen vaatimuksella siitä, että harkinnassa on otettava huomioon asian laatu ja merkitys asianosaiselle. Ehdotettua sääntelyä oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 15 §:n 2 momentin olisi mahdollista täsmentää esimerkiksi edellyttämällä, että muun jäsenen osallistumiselle etäyhteyttä käyttämällä on *perusteltu syy ottaen myös huomioon asian laatu ja merkitys asianosaiselle*.

Asianosaisen pakollinen etäosallistuminen

Perustuslakivaliokunnan arvion mukaan ehdotus asianosaisen pakollista etäosallistumisen edellytykset määritteleviksi säännöksiksi 1. lakiehdotuksen 12 luvun 8 §:n 5 momentissa ja 2. lakiehdotuksen 8 luvun 13 §:n 5 momentissa ei ilmaise riit-

tävän yksiselitteisesti ja painokkaasti asianosaisen fyysisen läsnäolo-oikeuden lähtökohtaisuutta ja pakollisen etäosallistumisen poikkeuksellisuutta. Valiokunta esittää myös tälle arviolleen oikeusturvan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusteisiin kytkeytyviä varsin painavia perusteita.

Tavallisen lainsäätämisjärjestyksen käyttämisen edellytyksenä on perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan sääntelyn täsmentäminen siten, että edellytykset pakollisen etäosallistumisen määräämiselle muodostuvat ehdotettua täsmällisemmiksi ja paremmin perusteluja vastaaviksi. Esityksen perusteluissa erityisinä syinä asianosaisen tavanomaisesta läsnäolo-oikeudesta poikkeamiselle mainitaan oikeudenkäyntiin osallistuvien turvallisuus tai oikeudenkäynnin järjestys. Erityinen syy voisi hallituksen esityksen (s. 46) mukaan olla myös vangin kuljettamisesta tai vartioimisesta aiheutuvat poikkeukselliset kustannukset, jotka eivät olisi järkevässä suhteessa läsnäolosta saatavaan mahdolliseen lisäarvoon.

Ehdotettua sääntelyä 1. lakiehdotuksen 12 luvun 8 §:n 5 momentissa ja 2. lakiehdotuksen 8 luvun 13 §:n 5 momentissa olisi nämä näkökohdat huomioon ottaen mahdollista täsmentää etenkin perusteluissa esitettyjen näkökohtien perusteella. Ne voisi muotoilla esimerkiksi niin, että …tuomioistuin voi kuitenkin määrätä, että asianosaisen osallistuminen suulliseen käsittelyyn toteutetaan etäyhteydellä, jos *se on välttämätöntä oikeudenkäyntiin osallistuvien turvallisuuden tai oikeudenkäynnin järjestyksen takaamiseksi taikka vangin kuljettamisesta ja vartioimisesta aiheutuvien poikkeuksellisten kustannusten välttämiseksi. Määräyksen edellytyksiä harkitessaan tuomioistuimen on otettava huomioon myös asian laatu ja merkitys asianosaiselle.*

Asianosaisen pakollisen etäosallistumisen yhteydessä olisi perusteltua säätää myös siitä, että tuomioistuimen on huolehdittava siitä, että asianosaisella on asianmukaiset edellytykset etäyhteyden käyttämiseen.

Etäoikeudenkäynnin määritelmä

1. lakiehdotuksen 2 luvun 16 §:n 1 momentti sisältää etäoikeudenkäynnin legaalimääritelmän. Säännöksen mukaan etäoikeudenkäynnillä tarkoitetaan rikos- ja riita-asian suullisen valmistelun toimittamista niin, että puheenjohtaja ja tuomioistuimen muu ratkaisukokoonpano sekä asianosaiset osallistuvat siihen etäyhteydellä. Etäoikeudenkäynnin määrittelyn ulkopuolelle jäisi näin ollen asian pääkäsittelyn toimittaminen niin, että puheenjohtaja ja tuomioistuimen muu ratkaisukokoonpano sekä asianosaiset osallistuvat siihen etäyhteydellä.

Koska siviili- ja riitaprosessissa pääkäsittely muodostaa oikeudenkäynnin perusmuodon, olisi epäloogista ja ehkä harhaanjohtavaakin, että etäoikeudenkäynnin legaalimääritelmä ei koskisi pääkäsittelyä. Sääntelyä olisi siksi mahdollista täsmentää niin, että tällainen määritelmä kattaisi myös pääkäsittelyn. Ottaen huomioon 16 §:n 1 momentin rakenne, tämä ilmeisesti edellyttäisi etäoikeudenkäynnin määrittelyn eriyttämistä omaksi momentiksi esimerkiksi seuraavasti:

1 mom. (uusi): Etäoikeudenkäynnillä tarkoitetaan rikos-, riita- ja hakemusasian suullisen valmistelun ja pääkäsittelyn toimittamista niin, että puheenjohtaja ja tuomioistuimen muu ratkaisukokoonpano sekä asianosaiset osallistuvat siihen etäyhteydellä.

2. mom.: Sen estämättä, mitä 15 §:n 1 momentissa säädetään, rikos- ja riitaasian suullinen valmistelu voidaan toimittaa etäoikeudenkäynnissä, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi.

3. mom.: Rikos-, riita- ja hakemusasian pääkäsittely ja muu suullinen käsittely voidaan toimittaa etäoikeudenkäynnissä, jos siihen on perusteltu syy ottaen huomioon asian laatu ja merkitys asianosaiselle.

4. mom.: Suullinen valmistelu voidaan pitää käyttäen teknistä tiedonvälitystapaa, jossa käsittelyyn osallistuvilla on puheyhteys keskenään, jos tuomioistuin katsoo sen tarkoituksenmukaiseksi.

Täsmennetyn sääntelyn toteuttamisen vaihtoehtona on ajateltavissa, että lakivaliokunta kiinnittää huomiota etäoikeudenkäynnin määritelmän epäselvyyteen. Valiokunta voi lisäksi todeta, että pääkäsittelyn toimittamisen etäyhteyksiä käyttämällä on perusteltua katsoa muodostavan etäoikeudenkäynnin.